

A kéziratár állományának gyarapodása a felszabadulás óta

J. HAJDU HELGA

Az Országos Széchényi Könyvtár az utolsó 12 esztendőben, az előző évtizedek gyarapodási átlagát messze felülmúlva, igen nagymennyiségű kéziratot anyaggal gazdagodott.

A kéziratok egy része vétel útján került a könyvtár tulajdonába. A kéziratgyűjtemény több írói hagyatékkal, valamint jelentős egyes darabokkal örökösök, magánosok adományából is gyarapodott. Kisebb-nagyobb tételeket adtak át oly intézmények, ill. közgyűjtemények is, amelyeknek nem céljuk és feladatuk kéziratok gyűjtése. Jelentős mértékben növekedett továbbá a kéziratár állománya az antikváriumok államosítása, valamint szerzetesi és volt főúri könyvtárak s elhagyott javak köztulajdonba vétele által. Számos, a tudományos kutatás számára csak nehezen, vagy olykor hozzá sem férhető kéziratok emlék, történelmünk, irodalmunk sok forrásértékű dokumentuma vált így az egész nemzet közkincsévé. A kéziratokat megfelelő módon konzerváljuk, szakszerűen feldolgozzuk és a tudományos kutatásnak rendelkezésére bocsátjuk.

A kéziratár a gyűjtemény régebbi állományán belül is igyekezett feltárni az eddig figyelmen kívül hagyott kéziratok emlékeit. Dolgozói átnézték a „limbus”-t: másfél évszázad folyamán felgyülemlett, az egykor feldolgozásra nem érdemesített kéziratokat tartalmazó többszáz csomagot, s kiemelték és feldolgozták közülük azokat, amelyek az idők múlásával és változásával s új szempontok érvényesülésével ma már forrásértékűeknek számítanak.

A kéziratár azonban, a fejlődés követelményeihez igazodva, régebbi állományának néhány gyűjtési egységétől speciális gyűjtemények javára meg is vált. Könyvtáron belül átadta a Térképtárnak a kéziratok térképeket, a Színháztörténeti osztálynak a sűgőkönyveket és színész-fényképeket, a Hírlaptárnak pedig a lapkivágatokat. A munkásmozgalom történetére vonatkozó, elsősorban az 1919-es magyar forradalommal és a proletárdiktatúrával kapcsolatos dokumentumokat pedig 1953-ban átengedte az akkori Munkásmozgalmi Intézet (most Párttörténeti Intézet) könyvtárának.

Az 1945 óta szerzeményezett kéziratokból eddig 88 600 egység került feldolgozásra és felállításra.

Ezen belül 73 a középkori kéziratok száma. A közel 90 ezer tételhez viszonyítva ez kevésnek tűnhetik, de százalékosan mégis jelentős mennyiség: a könyvtár alapítása óta 1945-ig eltelt csaknem 150 év alatt összegyűlt 425 latin nyelvű kódex az új szerzemények révén 64-gyel, 70 magyar nyelv-

emlékünk 4-gyel, 34 német kódexünk 3-mal, a 6 olasz kódex száma 1-gyel növekedett, az eddig egyetlen görög kódex mellé pedig még egy került.

A kódexek között van egynehány, amelyet a tudományos irodalomban már eddig is számontartottak, felhasználáltak, részben vagy egészben közzétettek; vannak köztük azonban olyanok is, amelyeket regisztráltak ugyan, de csak hiányosan ismertettek, vagy tévesen határoztak meg; akadnak végül olyan kódexek is, amelyekről eddig nem volt tudomásunk. Szükségesnek érezzük tehát, hogy új kódex-szerzeményeinkről — addig is, ameddig minden részletre kiterjedő nyomtatott katalógusuk nem jelenik meg — a középkor kutatóit itt, legalább nagy vonásokban tájékoztassuk.

Kódexeink a társadalmi és kulturális fejlődés menetének megfelelően, mint általában is, a XV. századig szinte kizárólagosan vallásos tartalmúak; kevés bennük az olyan szöveg, amely más középkori kéziratokból nem volna már eddig is ismert, vagy később nyomtatásban is meg nem jelent volna. De a tartalomtól eltekintve, szinte mindegyikük, önmagában véve, régiség-adta becsén túl figyelemreméltó írás-, könyv- és könyvtártörténeti dokumentum, sőt némelyik kötésével és miniatúráival a kötetéstörténet és a művészet-történet számára is értékes emlék.

A kódexeket, a jobb áttekinthetőség érdekében, tartalom, ill. szerzők szerinti csoportosításban ismertetjük.

1. Bibliai kéziratok: négy, az ószövetség egy-egy könyvét tartalmazó, a szöveget glosszákkal és magyarázatokkal kísérő kódex, valamint öt, biblia-kommentárokat magábanfoglaló kötet. Mind aránylag régi — XIII. és XIV. századi — hártára írt kézirat.

XIV. századi a *Genesis*-kézirat (Clmae 472). A kódex keletkezésével közel egykorú bejegyzésből megtudjuk, hogy a könyv „Sancta Maria de Columba” (azaz Colomba, más néven Chiaravalle della Colomba), a Piacenza közelében levő, 1135-ben alapított s 1810-ben *Napoleon* által szekularizált cisztercita apátság könyvtárához tartozott.

A szintén XIV. századi *Exodus*-másolatban (Clmae 473) régi possessor-bejegyzést nem találunk. Kiállításában nagyon hasonlít az előző kézirathoz; írása után ítélve is, kétségtelenül olaszországi eredetű.

Az *Ezékiel próféciáját* (Clmae 474, XIII. század), valamint *Máté evangéliumát* (Clmae 475, XIV. század) tartalmazó két kódex — bennük található középkori bejegyzés szerint — a „Sancta Maria de Morimundo” (Morimondo) nevű, Milano közelében 1134-ben alapított, 1799-ben feloszlott cisztercita rendházé volt. Valószínűleg ott is készült.

A biblia-magyarázatok között két XIII. századi kézirat (Clmae 479 és 480) szorosán összefügg egymással. A két kézirat *Szent Ágoston Enarrationes in Psalmos* c. művének egy-egy részét tartalmazza: Clmae 479 az 1—50., Clmae 480 pedig a 101—149. zsoltár magyarázatát. A mű középső részének másolata (51—100. zsoltár) nincs meg. A Clmae 479-es kézirat (vagyis az I. kötet) végén található bejegyzés arról tanúskodik, hogy a kézirat a morimondói kolostoré volt. A Clmae 480-ból (a mű befejező részéből) az utolsó lapok hiányoznak, ahol valószínűen possessor-bejegyzés is szerepelt. A két kódex formátuma és kiállítása azonos; közös provenienciáját ezen felül a mindkét kötetben található bejegyzés bizonyítja, mely sze-

rint szövegüket 1665-ben *Fr. Cyrillus Salvaggiani Faventinus* áttanulmányozta, a morimondói kolostorban.

A *Genesis*-kézirrattal kapcsolatban már említett Chiaravalle della Colombából származik a XIII. századi, *Isidorus de Sevilla* biblia-magyarázatait tartalmazó, elején csonka kézirat is (*Mysticorum Expositiones Sacramentorum in Vetus Testamentum*, Clmae 470).

S. Gregorius Magnus kommentárjából *Jób könyvéhez* (*Moralium libri XXXV.*) csak a középső rész (a XIX—XXVI. könyv) maradt fenn, ill. került az OSZK-ba (Clmae 478). Utolsó lapján egy XIII. század végi vagy XIV. század eleji kéz lemásolta a colombai kolostor részére régebben adott pápai privilégiumoknak feltehetően *III. Coelestinus* pápa által történt megerősítését.¹ Ez oklevél-másolat kétségtelenné teszi a kézirat colombai provenienciáját.

Írása és kiállítása alapján szintén itáliai eredetű egy XIII. századi, gyűjteményes kéziratunk, a Clmae 476. számú kódex is. Tartalma: *Beda Venerabilis* és *Hrabanus Maurus* kommentárjai a *Példabeszédek könyvéhez* (P iniciáléban Salamon királyt ábrázoló miniatúrával); *Hieronymus* magyarázata *Jézus, Sirach fia könyvéhez*, valamint *Origenes* kommentárja az *Énekek énekéhez*. Ez a kézirat is feltehetően vagy Morimondóból, vagy még inkább Colombából származik.²

Szintén bibliamagyarázat az ismertetendő kéziratok egyik legérdekesebbike, a Clmae 491-es jelzetű hártyakódexünk. Írásformái a XIV. századra vallanak. Kötése középkori, veretek és kapcsok maradványaival. A kézirat eleje hiányzik; első megmaradt lapjára egy XVI. vagy XVII. századi kéz szerzőként „Ciryllus” nevét írta fel. Egy XIX. századi kéz utána az „Alexandrinus. Exp. in Cant. Cant.” szavakat írta. A meghatározás téves: nem *Cyrillus Alexandrinus*, hanem *Honorius Augustodunensis* kommentárját az *Énekek énekéhez* tartalmazza a kézirat.³ Az elülső kötéstáblán olvasható XVI. századi bejegyzés szerint *Jánosy Miklós* dédesi várnagy birtokában volt a kódex; az alatta levő, 1631-ből datált feljegyzés szerint azonban a kéziratot egy török fogságból kiszabadult magyar találta meg a budai királyi könyvtárban, s magával hozván, ajándékba adta *Kollonits Ernő* komáromi kapitánynak, aki viszont *Lony Mihály* Lászlónak, a komáromi magyarok és németek papjának ajándékozta. Amint a kötéstábla alján látható beírás bizonyítja, a kódex 1655-ben a soproni konventé volt.⁴

2. A liturgikus kéziratok között kiemelkedő értéket képvisel az Iparművészeti Múzeum részéről könyvtárunknak átengedett, ferencesek használatára készült hangjegyes *Antiphonarium* (Clmae 462). Elsőnek *Radó P.* írta le.⁵ A kódex káprázatosan szép 11 miniatúrájának alkotóját *Berkovits Ilona* határozta meg⁶: *Giovanni di Paolo*, a sienai Quattrocento egyik legjelentősebb festőjének és miniaturistájának munkáját ismerte fel bennük. A kódex keletkezési idejéről a XV. század 30-as éveit jelöli meg.

Gondos kiviteli, az előbbinél azonban kevésbé díszes és művészi az Iparművészeti Múzeumtól az *Antiphonariummal* egyidőben átvett hatalmas *Graduale* (Clmae 461).⁷ Provenienciájának kérdése még felderítetlen.

Jelentéktelenebbek egy XV. századi kisalakú *Processionale* (Clmae 503, „fecit fr. Johannes de Allisio”) és egy lengyel- vagy csehországi eredetű XV. század végi vagy XVI. század eleji kézirat, szentek tiszteletére mon-

All. 1. **O**re dñs. Tu. ac.

Et dñs dño
meo: sede a
dextris meis.

Doncc pon. i
inimicos tuos

scabellum pedum tuorum.

Cingam virtutis tue emittet
dominus ex syon: dñ. ac. i
medio inimicorum tuorum.

Necū pncipiū i die virtutis
tue: i splendorib; scōꝝ: ex
utero. an luciferū genui te.

dandó misék és halotti mise szövegével, ágostonrendiek használatára (Clmae 511).

A Clmae 499 jelzetű, domonkosok használatára rendelt XV. századi *Obsequiale* a nürnbergi Szt. Katalin-zárdáé volt.⁸ A XVIII. században Sándor István tulajdonába került. Amikor Révai Miklós az *Antiquitates literaturae hungaricae* I. kötetében (Pest, 1803) a *Halotti beszédet* és a *Könyörgést* kiadta és magyarázta, a *Könyörgés* latin szövegét (nem tudván azt, hogy ez is megvan a *Pray*-kódexben, két levéllel előbb), e kódexből adta ki. (Sándor István közölte vele a szöveget.)

A liturgikus kéziratok csoportja több *breviáriummal* és *hóráriummal* is gyarapodott. Az egyik breviárium (Clmae 456) a XIV. században készült, német nyelvterületen, ciszterciák részére. A másik breviárium (Clmae 492) szintén német eredetű; domonkosok használatára szolgált (XV. század második fele).

Művészettörténeti szempontból figyelemre méltó egy XV. századból való hártvakézirat, olasz nyelvű utalásokkal, amelyből azonban csak egy kis töredék maradt fenn: a kalendáriumból két hónap (május és augusztus) és az *Officium B. M. V.* néhány lapja (Clmae 457). A töredék érdekessége, hogy dűsan aranyozott lapszél-díszei alakjukban és egyes részleteikben feltűnően hasonlítanak *Kálmáncsehi Domokos* híres *Breviáriumának* ornamentikájára.

Olasz eredetűek és renaissance-jellegűek a Clmae 493 és 494 jelzeteken található illuminált óraskönyvek is. Német területről származik egy XV. század eleji, később átalakított egyszerű *Halotti officium* (Clmae 460).

Három beragasztott, kézzel színezett korai fametszet növeli értékét annak az imádságos könyvnek, melyet egy *Kugelperger* nevű másoló állított össze Bécsben, 1506 táján. A középkorban a bécsi Szt. Dorottya-rendházé⁹ volt (Clmae 455).

3. A teljes egészükben, vagy terjedelmük túlnyomó részében e g y h á z i b e s z é d e k e t tartalmazó kéziratok közé tartozik az új kódex-szerzemények két legrégibb darabja.

Az első egy *homiliarium*, különböző szerzőktől származó szentbeszédekkel, és a végén néhány legendával (Clmae 481). Előző tulajdonosainak egyike VIII—X. századnak jelezte, valójában XI. századi. A kézirat elején és végén csonka, de belsejében is támadtak, viszonylag korán, hiányok; ezeket két scriptor, az egyik a XIII., a másik a XIV. században kiegészítette, így is maradtak azonban még hézagok a szövegekben. A kódex, írása után, itáliai eredetre vall; a bejegyzések szerint is a XIV.—XV. században olasz kézben volt.¹⁰

A IX—XIII. században írt kéziratok kolligátuma a Clmae 514 jelzetű kódex. Tartalma: *Usuardus Martyrologiuma*; egy *Obituarium*, melyről sikerült megállapítanunk, hogy a Schaffhausen közelében 1090-ben alapított s a reformáció idején feloszlott wagenhauseni bencés kolostor nekrológja volt (a kiegészítések a XV. századig terjednek); *Szent Benedek Regulája*; *Caesarius Arelatensis homiliái* (köztük néhány tévesen neki tulajdonítva); egyházi himnuszok, valamint kisebb, történeti vonatkozású szövegek.¹¹

Egyházi beszédeket találunk — az előbb említett két régi kódexen kívül — még néhány más kéziratban is. Ezek, egy XIV. századi kézirat

kivételével, mind XV. századi, egyszerű kiállítású kódexek; egyrészt az egyházi ékesszólás régi nagy tekintélyeinek, másrészt a XIV—XV. század népszerű hitszónokainak műveit foglalják magukban.

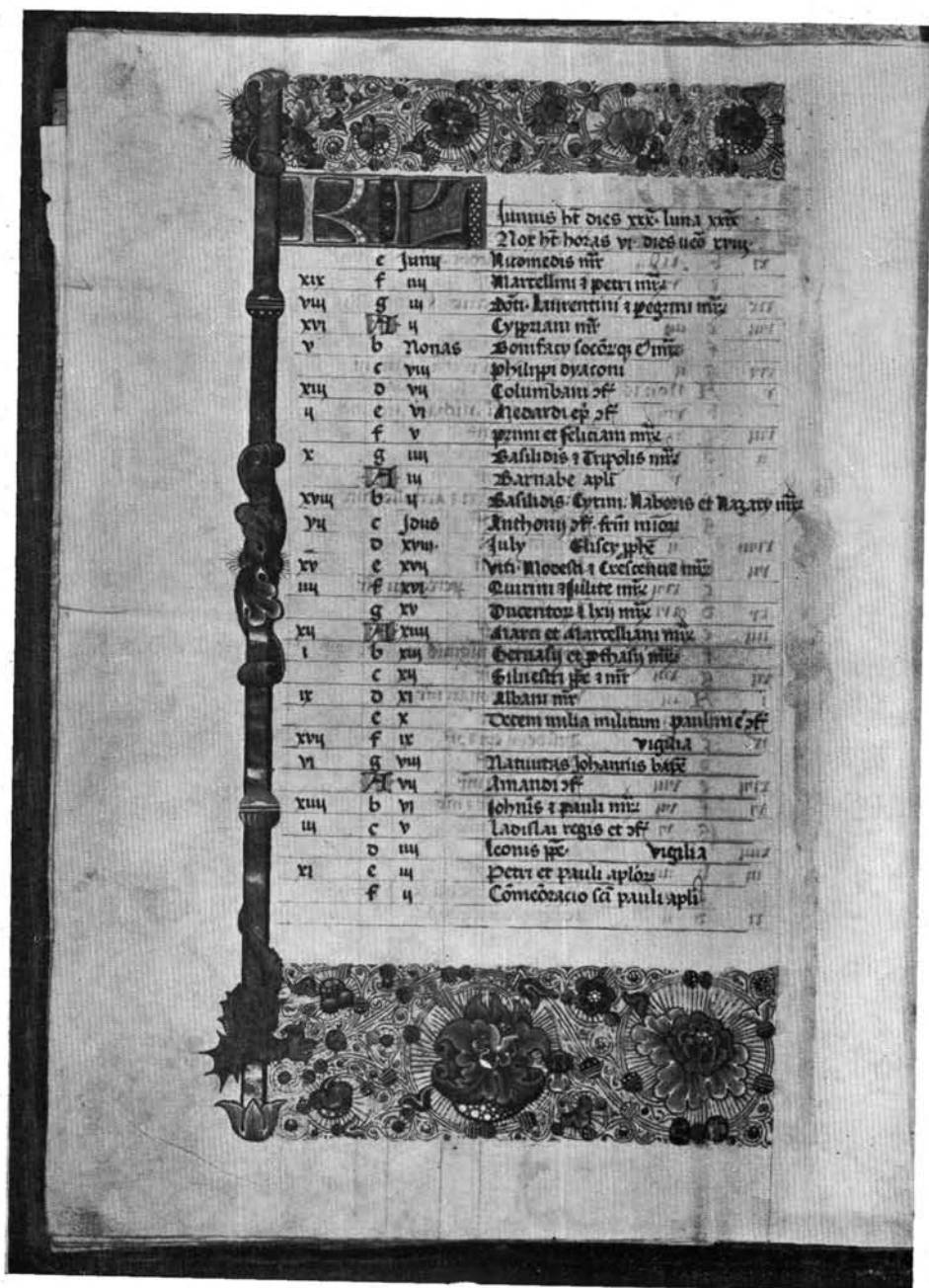
Említésre méltó közöttük különösen a Clmae 509 jelzetű kódex. *I. Leó* pápa (440—461) *Sermoit* tartalmazza, *Johannes Andreas [de Bossi]* aleriai (korzikai) püspök (1469—1475) *II. Pál* pápához (1464—1471) írt, *Leó* pápát dicsőítő levelével. A szöveg másolásának ideje tehát mindenképpen az 1469—1471. év utánra esik. A kézirat valóságos mintakönyve a XV. század végén használatos különböző írástípusoknak. Őt, a munkában egymást többízben váltó szerzetes rőtta papírra, változó betűformákkal, „privatis temporibus raptim”. Nevüket fel is sorolja a kézirat záró-része; utónevük hangzása után ítélve, északnémet területről valók. Megemlítik az egyszerű piros iniciálék készítőjét is, neve Bernardus Heyrse.

Különböző szerzők műveit tartalmazza a *Sermones et homiliae secundum morem ord. Cist. ordinati* c. kézirat, a refektóriumban felolvasandó legendáktól kísérve (XV. század, perg., olasz jellegű basztarda-írás, Clmae 482).

Clairvaux-i Szent Bernát beszédeiből (*De Tempore et de Sanctis*) közül kivonatokat egy XV. századi német eredetű kézirat (Clmae 507). A Clmae 508 (XIV. század) és Clmae 510 (XV. század) jelzetű kódexekben található prédikációkat valószínűleg tévesen tulajdonították később *Szent Bernátnak*, ill. *Szent Anzelmnak*. E szerzők műveinek rendelkezésünkre álló kiadásában hasonló kezdetű vagy tartalmú beszédeket nem találtunk.

A *Soccus* néven sok kéziratban másolatban és több őnyomtatványkiadásban elterjedt prédikációs gyűjtemény szerzőjének — nem teljes bizonyossággal — *Conradus de Brundelsheim* ciszterciát tartják. Könyvtárunkba került XV. századi másolata (*Socci de Sanctis*) német eredetű kézirat. A XVI. században is még német területen volt: három lapalji bejegyzés arra utal, hogy a bajorországi Klosterbeuren egyik hitszónoka használta fel szövegeit, [15]21 és [15]31 között.

Magyar szempontból a legérdekesebb egy igen rongált állapotban levő XV. századi papírkézirat (Clmae 506), amely régebben a németújvári ferencesek könyvtárában volt. *Fejérpataky* L. *Sermones sacri* címen ismertette.¹² A kódex főrészét kitevő beszédek szerzőjének megállapítására az első rész zárószavai vezettek rá: „explicit pars yemalis ipsius discipuli De Sanctis”. A Discipulus fedőnevet *Johannes Herolt* (kb. 1380—1468) használta. *Herolt*, a nürnbergi dominikánusok priorja, számos munkát írt latin és német nyelven. Műveit sokat másolták, nyomtatott kiadásai a legkorábbi és legelterjedtebb inkunábulumok közé valók. *Herolt* beszédeit kódexünkben a *Physiologus* egyik változata követi (*Fejérpatakynál: Természetráji jegyzetek*), kedvesen primitív állatábrázolásokkal. A kódex legfőbb érdekességét azonban néhány lapszéli glossza és két kép felirata teszi, a kézirattal azonos, vagy hozzá igen közel álló időből: a szöveg egyes latin kifejezéseinek magyar szavakkal való visszaadása. Ezekon kívül található a szövegben néhány horvát glossza is. E szórvány-nyelvmélekek bizonyítják, hogy a kézirat elkészülte után hamarosan magyar kézbe került, vagy talán már maga is az egykori Magyarország területén készült. A hátsó kötéstáblán egykorú latin nyelvű feljegyzés olvasható a törökök 1522. évi betöréséről, s a Dráva vidékén, Magyarországon és Szlavóniában véghezvitt pusztításairól.¹³

Kálmáncsehi Domokos breviáriuma. Clmae 446, f. 3 v.

R. Amen: **V.** Domine ex
audi orōnem meam **R.** Et
clamor meus ad te ueniat.
V. Benedicamus domino:
R. Deo gratias. Ad tē. 13 **V.**

Deus in adiu
torium meum
intende. **R.** Do

mine ad adiuuandum me
festina. Gloria patri et filio
Sicut erat in principio. Al

V. leluia. **A.** Hymnus
S. memento salutis auc
tor quod nostri quondam
corporis ex illibata uirgine

4. A teológiai irodalomból korai egyházi írók műveit a következő kódexek tartalmazzák:

A Clmae 469 S. *Ambrosius De officiis ministrorum libri III* c. munkájának XV. századi, papíroson, humanista könyvirással írt másolata. Itáliai eredetű.¹⁴

A Clmae 477 S. *Hieronymus* autentikus és kétes leveleit foglalja magában az *Apologiae S. Hieronymi adversus libros Rufini* 3. könyvét, továbbá *Jeromos Adversus Jovinianum*, *Vita S. Pauli* és *De viris illustribus* c. műveit, s közéjük iktatva: *Rufinus* előszavát *In libros Ingrī αγγών Origenis*, valamint két apológiáját, „*ad Anastasium*” és „*in Hieronymum*”. XIV. századi pergamenkézirat, minden bizonnyal Olaszországban készült.¹⁵

A humanisták által igen nagyra becsült tudós *Szent Jeromos* mondásai-ból *Georgius Lazicius* veronai iuriconsultus *florilégiumot* állított össze. Könyvtárunk birtokába került XVI. század eleji, indafonatos iniciáléval ékesített másolatát (Clmae 458) fia, *Hieronymus* készítette a veronai prefektus, *Zacharias Barbarus* számára.

Szent Ágoston fiatalabb kortársának, *Szent Prosper Aquitanus*nak *Epigrammata ex Sententiis S. Augustini* c. művéről, a tévesen neki tulajdonított *Poema coniugis ad uxorem*mel együtt, a XIV. században írt másolat található az 513-as kódexben.¹⁶

A skolasztikusok műveit XIV. és XV. századi kódexek képviselik.

Petrus Lombardus teológiai tankönyvvé vált *Sententia*-gyűjteménye, XIV. századi másolatban (Clmae 463) végén csonka.

Franciscus de Maironis: Quaestiones in IV libros Sententiarum Petri Lombardi c. művét *Nicolaus Minardus de S. Georgio de Molaria* (Szardínia) másolta *Andreas de Perico* nápolyi ifjú számára 1463-ban, *Aragoniai I. Ferdinánd* (*Beatrix* királyné atyja) uralkodása idején. A nagyalakú pergamen- és papírkézirat gondos kivitelével, díszes kezdőlapjával figyelemre méltó emléke Nápoly XV. századi könyvkultúrájának (Clmae 463).

Aquinói Szent Tamás Summa Theologiae c. művéből a III. részt tartalmazó másolatot találjuk a Clmae 484 jelzetű kéziratban. A kötet *Additiones* címen (szerző neve nélkül) *Raynaldus de Piperno* a *Summa* III. részéhez írt *Supplementum*át is magában foglalja; utóbbit *Cornelius de Meera Zeelandrinus* (Hollandia) másolta 1473-ban.

Szent Tamás néhány kisebb munkáját, más szerzők (*Hieronymus* és *Pseudo-Hieronymus*, *I. Leó*, *Petrus Chrysologus*, *Augustinus* stb.) írásaival vegyesen egyesíti magában egy XV. (nem, mint a címke mondja, XIV.) századi apróbetűs kis hártyakézirat (Clmae 485).

*Johannes Buridanus*nak, a párizsi egyetem rektorának (megh. 1358 táján) két nevezetes *Aristoteles-kommentárja*, melyben a pszichológiai determinizmusnak és az égitestek modern tudományos mechanikájának kezdeteivel találkozunk, a *Quaestiones in priores libros Ethicorum* és a *Quaestiones in III libros Meteorum* (!). Ezt a két munkát a bécsi egyetem egy hallgatójának, *Ybanus*nak (vagy *Ubanus*nak) 1336 és 1337 között készült, tarka iniciálisokkal, lapszéldíszekkel ékes másolatában bírjuk (Clmae 483).

Eddig még meg nem határozott szerző *Summa virtutum* c. művéből *De fide* felirattal készült kivonatot, valamint egy, szintén az erényekről szóló, ugyancsak névtelen traktátust találunk egy XIV. század végi vagy XV.

század eleji kis kötetben (Clmae 486), melyet — s ez könyvtörténeti szempontból érdekes adat — már 1471-ben egy bizonyos *Antonius Gorj de Venetiis* ord. Praed. vásárolt meg a „merchato vecchio”-n 1 forintért egy rongykereskedőtől (bejegyzés a f. 105^r-n).

Vallásos traktátusokat karthauziak használatára foglal magában a Clmae 500-as XV. századi pergamenkódex. A középkorban a Carthusia [Horti S. Mariae] prope Pragam tulajdonát képezte¹⁷; valószínűleg ott is készült. Nagy részét egy *Fridericus* nevű scriptor másolta. A kézirat névtelenül, ill. *Szent Bernát, Bonaventura* és *Aquinói Tamás* neve alatt *David de Augusta* (megh. 1272-ben) különböző írásait közli; ehhez csatlakozik *Humberti [de Romanis] Epistola ad religiosos*, valamint egy *Summa virtutum* „edita a Johanne seruo dei” (ff. 15^r—48^v).¹⁸

5. A humanisták részéről az ókori szerzők iránt megnyilvánuló fokozott érdeklődésnek új szerzeményeink között is akad néhány érdekes tanúja. Ízlésesen díszített, javarészt kis alakú, tehát könnyen forgatható kéziratok. Írásuk a nehézségek nélkül olvasható humanista kurzíva. A másolók az esetek többségében világiak.

Cicero több művét (*De amicitia, Paradoxa stoicorum, Somnium Scipionis*), levelét *Ad Quintum fratrem*, valamint *Brutus* levelét *Cicero*hoz, és *Fülöp* makedón király levelét *Aristoteles*hez tartalmazza a 465 jelzetű kódex. A kéziratot *Andreas Banda* másolta, valószínűleg 1434-ben; közel egykorú kéz írta ez évszámot kivakart évszám fölé.

Cicero De officiis c. munkáját *Baptista, condam Michelangeli de civitate Castelli* (Città di Castello) todi bírő másolta le 1447-ben (Clmae 466). A XVI. vagy XVII. században valaki még megtoldotta a kéziratot *Seneca De tranquillitate animi* c. művének kivonatával.

Sallustius Bellum Iugurthinum és *De coniuratione Catilinae* c. művének másolója nevét nem jegezte fel (Clmae 464).

Reprezentatív kiállítású, indafonatos iniciálékkal ékes *Vergilius* műveinek nagyalakú hártyakézírata (Clmae 487), amelynek legrégebb bejegyzett tulajdonosa *Antonius Petri Belli filius volt*, Fumanében (Prov. Verona), 1478-ban.

Silius Italicus (i. sz. 23—100) *Punica* c. éposza végig a középkoron, de főleg a renaissance idején kedvelt olvasmány volt — díszes másolata helyet kapott *Mátyás* király könyvtárában is. Az előttünk fekvő XV. századi példány papiroskézirat, csonka, első lapjának iniciáléját kitepték; többi iniciáléja viszonylag szerény kivitelű (Clmae 468).

Az ókor és a középkor mesgyéjén álló *A. M. S.* *Boethius* írásai, elsősorban főműve: *De consolatione Philosophiae*, évszázadokon keresztül igen nagy tekintélynek örvendett. Nem egészen véletlen tehát, hogy e műből nem kevesebb, mint három — mégpedig három különböző országból eredő — másolat került együvé új kódex-szerzeményeink sorában.

A Clmae 501 XIV. század végi, vagy XV. század eleji olasz eredetű másolat. Régi kötése csak töredékesen maradt fenn; felső borítólapjául a könyvkötő felhasználta *Paulus de Bazzano* ascoli püspök 1354. okt. 3-án kelt adománylevelét *Antonius de Fabiano* ágostonrendi szerzetes számára. Ágostonrendieknek, még pedig a pesarói kolostoriaknak ajándékozta a kéziratot első bejegyzett (XV. századi) tulajdonosa, *Antonius Gasparius*.

A *De consolatione Philosophiae* mellett *Boethius*nak több más, eredeti és apokrif írását találjuk a Clmae 502-es, német nyelvterületről származó XV. századi kópiában. Középkori possessor-bejegyzés szerint a „Cartusia Buxiana”-é volt, több hasonló nevű helység közül valószínűen a buxheimi, 1402-ben alapított és 1806-ban szekularizált karthauzi kolostoré.

Írástípusa után ítélve Franciaországban készült a 495-ös jelzetű kódex. A Filozófia vígasztalásán kívül a *Physiologus Theobaldi* néven ismert (*Hildebert* Le Mans-i püspöknek tulajdonított) verses *Physiologus*-feldolgozását is tartalmazza. A XV. századi kötet egyéb kisebb szövegei (a dekrétáliák versus memoriales-ei, húsvéti benedictio-k) azt bizonyítják, hogy ez a könyv is egyháziak kezén volt a középkorban.

6. A renaissance és a humanizmus irodalmából új kódexeink között több nagy névvel találkozunk.

Petrarca De remediis utriusque fortunae c. művéből kivonatot készített és leírt egy bizonyos *Philippus de Valle* a XV. században, és hozzámásolta *Cecco d'Ascoli*, az 1327-ben eretnakség vádjával halálra ítélt asztrológus, orvos és költő *Tereusról* és *Philomeláról* szóló allegóriáját is. Későbbi kéz jegyezte le a kézirat végén a padovai *Ludovicus de Udasin*nak Mag. *Franciscus de Lido* felett (további kutatásokkal megállapítandó évben) tartott halotti beszédét (Clmae 467).

Az irodalomból ismert személy: *Christophorus Pisarenensis* ágostonrendi szerzetes, több kánonjogi és teológiai mű szerzője, 1464 januárjától szeptemberéig 288 nagy-foliónyi szöveget másolt le, folyóírásba hajlító humanista minuszkulával, s a kötetet nagy iniciálissal, lapszédísszel látta vagy láttatta el (Clmae 488). — A kódex tartalma: *Petrarca De remediis utriusque fortunae* c. műve, *Seneca De remediis fortuitorum* c. munkája, valamint *Lactantius*, *Pseudo-Lactantius*, *Pseudo-Johannes Chrysostomus*, VIII. *Bonifác* írásai és még néhány kisebb feljegyzés.

Aeneas Silvius Piccolomini számos levelét, *De miseria curialium* c. művét, a törökök és a husziták ellen irányuló röpiratait, valamint *Leonardus Aretinus* kommentárját az aristotelesi *Oeconomicához* *Urbanus Häberling* bázeli diák írta le magának 1471-ben, több kevésbé jelentős, részben olasz nyelvű szöveggel együtt (Clmae 515). A kötet végén más kéz üstökös fel-tűnéséről számol be 1477-ben, Bázelenben.

7. Az egyes tudományágak sorából a nyelvészetet, nevezetesen grammatikát képviseli a viszonylag legnagyobb számú kézirat.

Közöttük eléggé korai is akad: igénytelen külsejű, nedvességtől hullámos pergamenű, helyenként elmosódott írású kis füzet a XI., vagy legkésőbb a XII. századból (Clmae 490). Címe nincs; a szöveg mondatszerkesztésről és retorikai figurákról szól. Szerzőjének neve eddig ismeretlen.

Előzéklapján „*Donatus, sive Grammatica Linguae Latinae*” címet adott egy későbbi kéz az 516. számon katalogizált, 1477 táján írt kódexnek, holott a kézirat első s legterjedelmesebb darabja nem *Donatus* munkája, hanem *Alexander de Villa Dei* hexameterekben írt nyelvtani *Doctrinale*-ja. Utána, 16 levélen, valóban *Donatus De octo partibus orationis* egyik, még pedig *Pseudo-Beda* szövegéhez közelálló variánsa következik, valamint egyéb magyarázatok a latin igeragozásról és mondatszerkesztésről, részben szintén *Donatus* neve alatt.

A XV. század elejére tehető egy kis, hiányosan fennmaradt pergamenfüzet grammatikai szabályokkal, részben versben, részben prózában (Clmae 459). 1594-ben *Helena ab Wackenfels* volt a tulajdonosa.

Johannes Tortellius Aretinus De orthographia sive Commentarii de orthographia dictionum a Graecis detractarum c. munkáját 1449-ben fejezte be. A tudós szerző — V. Miklós idejében a Vaticana könyvtárosa és újjászervezője — e művében a görög nyelvből átvett latin szavak addig ingadozó helyesírását normalizálta. A terjedelmes munka első nyomtatott kiadása Velence—Rómában jelent meg először, 1471-ben. Gyűjteményünkbe került másolata (Clmae 489) az ősnymtatvány megjelenését csak kevéssel előzhette meg, vagy azzal talán egyidős is. A címlapot levéldísz és finomrajzú iniciálisok ékesítik.

8. Történelmi munkákból csak eggyel találkozunk, ez pedig *Matthaeus Palmerius Liber de Temporibus* c. munkája.¹⁹ Kéziratunk (Clmae 486) csak 1448-ig közli az annales-eket, nem tartalmazza a *Matthias Palmerius* által készített 1450-től 1481-ig terjedő kiegészítést, a másolás idejét tehát valószínűleg 1481 elé esik.

9. Jogi tartalmú kéziratok:

Nicolaus ab Ausmo (Osimo) 1444-ben készült *Supplementuma Bartholomaeus Pisanus* (vagy a Sancto Concordio) *De casibus conscientiae* c., 1338-ból való művéhez. Másolatunk (Clmae 471) XV. századi, apró humanista írással, vékony pergamenen; kezdeti Q iniciáléja és lapszédísz kivágva; végén csonka.²⁰

XIV—XV. századi, részben jogi természetű szövegek kolligátuma a Clmae 504-es kötet. Előbb a jogi szövegekben használatos rövidítések jegyzékét találjuk (XV. század), majd egy elején csonka, s belsejében is rendkívül hiányos szöveggel, XIV. századi kéztől, amelyet a kötéstáblán egy későbbi kéz „*Excerpta ex Summa Pisani*”-ként jelez. A szöveg nem azonosítható *Bartholomaeus Pisanus* műveivel; Pisanuson talán a pisai születésű *Hugutius* (Huguccio) értendő; a *Decretum*hoz írt *Summajával* való egybevetés — kiadás hiányában — eddig még nem állt módunkban. A jogi szöveget „*Aristotelis naturalia problemata secundum speciem compilationis ad quaecumque medicinalia*” követi,²¹ majd *Alanus ab Insulis* híres társadalomkritikai-etikai műve, a *Planctus Naturae*. A kézirat az idők folyamán erős rongálódást, kíméletlen csonkításokat szenvedett. A margókra későbbi kéztől rótt feljegyzéseket utóbb nagyrészt kivakarták. A kódex, két bejegyzésből következtetve, részben vagy egészben cseh területen lehetett, még a középkorban.

A városi jog emlékéét idézi, német nyelven, a Wienerneustadtnak II. Lípót herceg által 1334-ben adott privilégium XVI. század eleji másolata (Cod. germ. 55).

Jogászok gyakorlati munkájába engednek bepillantánunk két felsőolaszországi „notarius publicus” feljegyzései. Az egyiktől, *Dominicus Ceti*-től az 1483—1501 és 1517—1519-ben Falzedóban (ma: Falze) és környékén kiállított *okiratok* fogalmazványai maradtak fenn, igen rongált állapotban (Clmae 497), a másiktól, *Antonius Sburlati*től pedig három *protocollum*-füzet (1497—1510, 1501—1503, 1518—1527) az általa San Salvatoreban és szomszédos helyein szerkesztett ügyiratokról (Clmae 517). A két kézirat különböző

időben került a könyvtárba, de nyilvánvalóan bizonyos összefüggésben állnak egymással: mindkét nótárius a *Collalto*-család birtokainak területén működött s a feljegyzések szerint gyakran vitték ennek a családnak peres ügyeit.²²

10. Két újabb szerzeményű orvosságos könyvünk XV. századi, latin—német nyelvű; régebben a németújvári ferencesek gyűjteményében voltak. Az egyiket (Clmae 505) *Conradus Schober* írta össze, 1459 táján; 1461-ben *Nicolaus Schuler* kremsi patikus (?) jegyezte bele nevét. Tartalma: *Nicolaus Alexandrinus Antidotariuma*, *Johannes Nazarenus filius Mesue Grabadinnak* nevezett műve, *Johannes Mesue Canonesei*, számos recept stb.²³ A másik orvosságos könyv (Cod. germ. 59) *Nicolaus Alexandrinus Antidotariumát* német fordításban közli; számos kisebb orvosi vonatkozású feljegyzést és előírást tartalmaz a továbbiakban. Ez a kézirat, egyik recept-szöveg alapján, feltehetőleg Strassburgban keletkezett; metszésén *Isaac Seifrit* név olvasható.²⁴

11. Főleg z e n e t ö r t é n e t i szempontból figyelemreméltó a XIII—XIV. századi görög, egyházi beszédek és zenei jelzésekkel ellátott egyházi énekeket (akoluthiákat) tartalmazó pergamenkódex (Cod. graec. 2).

12. Valamennyi kódex-szerzemény között értékben, jelentőségben messze kimagaslik három m a g y a r n y e l v e m l é k:

A *Festetics-kódex*nek nevezett, *Kinizsi Pálné Magyar Benigna* számára 1491 táján, valószínűleg a nagyvázsonyi páloskolostorban készített imádságos könyv, valamennyi magyar nyelvemlék között a legdíszesebb²⁵ (Magyar Nyelvemlék 73).

A *Keszthelyi kódex*, zsoltárok, himnuszok és imádságok 1522-ben, Lékán készült másolata *Velikei Gergelytől*²⁶ (Magyar Nyelvemlék 74).

A legendákat és prédikációk másolatát tartalmazó *Tihanyi kódex*, ismeretlen ferences szerzetes munkája az 1530—1532. évekből²⁷ (Magyar Nyelvemlék 75).

Az OSZK-ban őrzött nyelvemlékek sorát egy, könyvtábláról leáztatott XVI. századi virágének-töredék is gyarapította (*Zöldvári ének*),²⁸ Magyar Nyelvemlék 78).

13. Mint a nép nyelvén írt, tehát szélesebb olvasórétegeknek szánt kéziratok, jelentőséggel bír végül egy n é m e t és egy o l a s z kézirat is. A Cod. germ. 60 jelzetű, Délnémetországban írt kis kézirat a házaselet hét szabályát (*Die sieben Regeln des ehelichen Wesens*), *János apostol apokrif* vízióját, elmékedéseket, imádságokat tartalmaz. Cod. ital. 7-ben *Domenico Cavalca*, az olasz próza egyik nagy úttörőjének (megh. 1270) *Vita de' Santi Padri* c. műve²⁹ és különböző szerzők egyházi beszédei találhatóak, XV századi másolatban.

*

A kézírattárba a felszabadulás óta került ú j a b b- és l e g ú j a b b- k o r i írásos emlékek több tízezernyi tömegében a társadalom- és természet-tudományok, s főként a történelem, az irodalom és a művészettörténet kutatói elé rendkívül gazdag és sokrétű anyag tárul. Nagy mennyiségüknél és sokféleségüknél fogva ezekről az új szerzeményekről itt csak összefoglalóan adhatunk számot.

Mennyiségileg a legbővebb, és egyben igen értékes gyarapodást jelentettek az egyes közintézmények részéről átadott és a köztulajdonba vett, az OSZK-ban elhelyezett nagy gyűjtési egységek.

Könyvtárunk 1948-ban átvette a két világháború között megjelent *Nouvelle Revue de Hongrie* és a *Hungarian Quarterly* teljes szerkesztői irattárát, *Balogh József* hagyatékából, amely rendezés után 70 nagy irattartóban került felállításra. A felosztott Parlamenti Múzeum kéziratos anyaga (1949. évi áttétel) főleg a XIX. századra vonatkozóan értékes politikai — történeti iratokkal, s államférfiak, politikusok autográfjaival gazdagította a kézirattár állományát. A Nemzeti Színház részéről könyvtárunknak 1949-ben átengedett irattár a színház-történet dokumentumain kívül a magyar színészet nagyjainak számos autográfját foglalta magában. A ballagarmati múzeumtól 1950-ben átvett gyűjtemény különösen középkori kéziratokban jelentett nagyértékű gyarapodást. 1951-ben az államosított régi kiadócégek (Athenaeum, Dante, Franklin, Lampel és Wodianer, Révai Testvérek) irattárait vettük át megőrzésre. Az anyagot, mely a magyar könyvkiadás történetére, a kiadói politikára, írók, fordítók, könyvillusztrátorok gazdasági helyzetére nézve szolgáltat bőséges adatokat, s magyar, valamint külföldi íróktól autográfokat is magában foglal, irattári elvek szerint kronológikusan rendezve, külön egységekként tároljuk. A volt keszthelyi Festetics-könyvtár kéziratait az OSZK — az igazgatása alá tartozó Helikon-könyvtárból — letétként 1953-ban szállította fel Budapestre. Értékes középkori kódexeken kívül jelentősek e gyűjteményen belül a keszthelyi Georgiconra vonatkozó dokumentumok, történelmi és hadtörténeti művek, valamint a család egyes tagjainak történeti forrásként szolgáló memoárjai, naplófeljegyzései. Az ugyancsak a Széchényi Könyvtár keretébe tartozó Zirci könyvtár kéziratait 1954-ben, és egy újabb részlegüket 1957-ben vette át a kézirattár, letétként, feldolgozásra és őrzésre. A zirci gyűjtemény újabbkori anyaga főleg XVIII. századi egyházi és jogi tárgyú kéziratokat foglal magában. A gyűjteménynek talán legértékesebb része *Verseghy* Ferenc irodalmi hagyatéka.

Az OSZK-ba adomány vagy vétel útján került hagyatékok közül a legterjedelmesebbek és a legtöbb forrásanyagot magukban foglalók (a neveknek a hagyatékok átvétele időrendjében való felsorolásával): *Szász Károly* és író-leszármazottjainak hagyatéka, *Sárközy György*, *Bayer József*, *Görgey Artur*, *Somló Bódog*, *Szabó Dezső*, *Tolnai Lajos*, *Schöpflin Aladár*, *Babits Mihály*, *Herczeg Ferenc*, *Papp Viktor*, *Laczkó Géza*, *Márkus László*, *Gyóni Géza*, *Pap Károly* és *Mihalik József* hagyatéka, illetőleg levelezései.

Az elmúlt 12 esztendőben szerzeményezett kisebb gyűjtemények, ill. csak egy-két darabot kitevő szerzemények közül a legjelentősebbekről is csak egy-néhányat emelhetünk itt ki, olyanokat, amelyek például szolgálhatnak az anyag változatos természetére. Ilyenek:

Ursinus Velius XVI. századi történetíró Magyarország történelmére vonatkozó eredeti feljegyzései. — A zenetörténeti vonatkozásban jelentős *Eperjesi graduál* 1635-ből. — *Divini* István kuruckori, *Cantus militares* c. kis énekeskönyve. — A XVIII. századi „*Hortobágyi kódex*”, mely magyar gazdaságtörténeti forrás és egyben román nyelvemlék. — *Ányos Pál* munkáinak az irodalomban „*Stasich-féle másolat*” néven ismert kézirata 1785-ből.

— *Apponyi* Rudolf emlékiratai 1826—1852, 19 kötetben. — *Széchenyi* István jelentése az Alduna szabályozásáról sajátkezű aláírással, 1836-ból. — *Kölcsey* Ferenc vegyes írásai, köztük a *Himnusz* eredeti kézirata. — *Kossuth* Lajos könyvtárának Turinban, 1864-ben összeállított autográf lajstroma. — *Jókai* Mór több regényének kézirata és kéziratföredékei. — *Wohl* Janka emlékkönyve, benne *Liszt* Ferenc eredeti kóta-kézirata. — *Mikszáth* Kálmán újságokban megjelent tárcáinak szedőpéldányai, amelyek lehetővé tették több munkája keletkezési idejének és eredeti szövegének megállapítását. — *Ady* Endre *Ars liberorum muratorum* c. cikkének kézirata és a szegedi Tömörkény-ünnepre írt emlékbeszéde. — *Radnóti* Miklós 12 verskézirata, köztük két kiadatlanul. — *Egry* József naplófeljegyzései, stb., stb.

Ehhez hasonlóan gazdagodott a levelestár és az anekdota-gyűjtemény a magyar történelem, irodalom és művészet szinte minden jelentős személyétől eredő autográfok újabb darabjaival. A külföldiek közül pedig, ha itt magától értetődően összehasonlíthatatlanul kevesebb is a szerzemények száma, olyan nevek is szerepelnek, mint *Victor Hugo*, *Zola*, *Romain Rolland*, *Bernard Shaw* és *Thomas Mann*.

Jegyzetek

1. A szöveg élén a rubrikátor, a scriptor által számára előírt C betű ellenére — valószínűleg inkább félreértésből, mintsem megtévesztés céljából — (II.?) *Gelasius* nevét tünteti fel. *Gelasius* pápasága (1118—1119) a kolostor alapítási éve (1135) elé esik.
2. Az eddig ismertetett biblia-kéziratok és kommentárok valamennyije *Nagy* Iván gyűjteményéből való. Antikváriumok útján kerülhettek birtokába. Kéziratokban és ősnymtatványokban gazdag könyvtárát *Nagy* Iván 1889-ben a Balassagyarmaton felállított Nógrádmegyei múzeumnak adományozta. A *Nagy* Iván-féle gyűjtemény innen 1950-ben került az OSZK-ba.
3. *Csontos* J.: *A pozsonyi Sz. Ferenciek tartományi könyvtárának codexei*, Magyar Könyvszemle 1878, 47—50. 1. *Cyryllus* kommentárjaként írja le.
4. A minden bizonnyal nem a budai királyi könyvtárból származott kódex vándorútjának további ismert állomásai: a ferenciek pozsonyi tartományi könyvtára, a szombathelyi, majd a pesti ferencesek könyvtára; utóbbiból került az OSZK-ba. A kézirat részletes leírását tartalmazó, provenienciáját vizsgáló tanulmány előkészületben.
5. *Index codicum manu scriptorum liturgicorum R. Hungariae*, Bp. é. n. (Az OSZK kiadványai XV.), 5. l., 19 b szám.
6. *Az Iparművészeti Múzeum olasz Antiphonariuma*. Bp. 1943. (Klny. a Szépművészet c. folyóirat 1943. évfolyamából.)
7. *Vö. Radó* P., i. m. 5. l., 19. szám. (»Graduale pro conventu aliquo monachorum«).
8. A XVIII. századi ezüst tékával borított, régebben a csornai prépostság könyvtárában őrzött kódexet leírta *Radó* P.: *Mittelalterliche liturgische Handschriften deutscher, italienischer u. französischer Herkunft in den Bibliotheken Südosteuropas*. (*Miscellanea liturgica in honorem L. Cuniberti Mohlberg. II. Roma 1949.*) c. tanulmányában, 375. l.
9. Ágostonrendi kanonokok rendháza. (*Mezey* László szíves közlése.)
10. A XIX. században conte *Paolo Vimercati-Sozzi*, neves olasz bibliofil könyvtárhoz tartozott. Innen a 80-as években *Nagy* Iván gyűjteményébe került. (*Vö.* a 2. sz. jegyzetet.)

myndenha ees erwkkewl erek
kei amen *Lypnus* : ~

Emlkezrel ydvesfognek zer
szere hogg nyhay ny thes
thewnknek zemeleech, zeplew
thelen 3yz matyathol fogadaad

Qatya malazchnak annyayr
galmassagnak annyayr the myn
keth ellensgethewl megh ol
thalmaty hasalonknak hona
yan bel fogadyr **D**yrthe seegh
neped umm by zylethez wagy zym
athmawal ees zenthy lelekkel
erwkkewl erwkke amen
Dyrhewrhythewnk teged an

ystemak 3yz zenthy amya mar
the thewled zyletheek chrisfub
ydvesch myndenekech kyt the
god dyrhewrthnek psalmus

Myr spomak fogsaagaath
megh firdyphasaban let
thek leewnk mench megh
wryggathaltatthak **C**ahag
be theleek wrygasaggal my
kaank ees my nyelwenker
awendeesbe **C**ahath mond
rak pogatnok kewsewthm
nagpohca ew welek thete
leech **M**egh nagpohca wr
theteleech my welewnk let

11. A régebben a keszthelyi Festetics-könyvtárban őrzött kódexnek részleges, nem autopszia alapján, hanem másodkézből vett leírását ld. Radó P.: *Index codicum* i. m. 26. l. és uő.: *Mittelalterliche liturgische Handschriften* 368—69. l.
12. A német-újvári szent ferenczrendi zárda könyvtára. Magyar Könyvszemle 1883, 105. l., 15. szám.
13. A németújvári possessor-bejegyzés 1661-ből való. A kódex, több más kézirattal együtt, később Zircere került.
14. A kézirat Nagy Iván gyűjteményéhez tartozott (vö. a 2. sz. jegyzetet). Előző tulajdonosának ex-librisét a kötéstáblából valamikor kivágták, de az üresen maradt hely méretei egy másik, ugyancsak Nagy Ivántól származó kéziratnak (Cmae 477) a milánói Archinto-család címerét feltüntető ex-librisével azonosak. A két kódex XVIII. század kötése hasonlít egymáshoz. Mindkettőben a még meg nem fejtett SMAV pecsét is látható, s így kétségtelen mindkét kézirat azonos provenienciája.
15. Provenienciáját illetően vö. az előző jegyzetet. Ex-librise Carlo Archinto, híres mecénás és bibliofil (1670—1732) könyvjegyének változata, kb. 1750-ből. Az Archinto-könyvtár 1864-ben és 1865-ben Milánóban és Párisban került eladásra. Vö. Bertarelli A.—Prior D. H.: *Gli Ex Libris Italiani*. Milano 1902, 74—75. l.
16. A kézirat csonka, lapjai összekeveredtek. Modern kötését szétszedtük, és a kéziratot rendezve, a táblák felhasználásával újra bekötöttük.
17. Az 1340-ben alapított Prága—Smichov-i kartauzi rendházat a husziták 1419-ben szétrombolták, s később sem állt helyre. (Ivánka E.: *Egy kassai kódex útja a XV. században*. Magyar Könyvszemle 1939, 182. l. és Mezey L. szíves közlése.) Kéziratunk keletkezési ideje tehát az 1419. év elé esik.
18. Tekintettel a kódex eredetére megkockáztatjuk a kérdést, vajon ez a „Johannes servus dei” nem azonos-e azzal a V. Rose által (*Verzeichnis der lat. Handschriften der Königl. Bibliothek zu Berlin*. II. Bd. Berlin. 1901, 433—35 l.) *Johannes Carthusiensis* néven említett szerzetessel, aki a Prága melletti kartauzi rendházban a XIV. és XV. század fordulóján élt sakitől három, nyomtatásban is megjelent, levélformájú traktátus ismeretes 1402 és 1403-ból. *Petreyus—Miraes: Bibliotheca Cartusiana*. Coloniae 1609, p. 213. az illető kartauzit Johannes Rode patria Hamburgensis néven tartja nyilván.
19. Kiadása: *Rerum Italicarum Scriptores* XXVI., a cura di G. Scaramella. Città di Castello 1903—1915.
20. Paolo Vimercati-Sozzi könyvtárából. (Nagy Iván.)
21. Szövege, amennyire ez az incipit-ek összehasonlításából megállapítható, nem egyezik a GW-ben (Gesamtkatalog der Wiegendrucke) szereplő kiadványokéval.
22. A Collalto grófok egyik ága 1659-ben nyert Magyarországon indigenátust. A magyarországi ág azóta kihalt.
23. Vö. *Fejérpataky* L.: i. m. 105. l.
24. Vö. *Fejérpataky*, uo., 106. l.
25. Kiadása: Volf György, *Nyelvemléktár*. XIII. k. Bp. 1886. 1—101 l.
26. Kiadása uo., 131—333. l.
27. Kiadása: Volf György, *Nyelvemléktár*. VI. k. Bp., 1877. 1—174 l.
28. Szövegét, átírásban, először közölte Mezey L.: *Középkori magyar írások*. Bp., 1957. 366. l. A szöveget betűhíven közli s a kéziratot részletesen ismerteti Borsa G.: *Ismeretlen virágének töredéke*. ITK 1957. 3. sz. 236—37. l.
29. Kiadta Sorio B., Biblioteca classica italiana. 8. Trieste 1858.

Neuerwerbungen der Handschriftenabteilung seit dem Jahre 1945

J. HAJDU HELGA

Die Handschriftensammlung der Ungarischen Nationalbibliothek hatte in den verflossenen 12 Jahren einen Zuwachs von rund 88 000 Nummern zu verzeichnen. In der grossen Menge der Handschriften bietet sich eine Fülle von Quellenmaterial für die Forschung auf dem Gebiete der Wirtschaftsgeschichte, der Gesellschafts- und Naturwissenschaften, der Literatur und der Kunstgeschichte. Von den grössten, in den Besitz der Bibliothek übergegangenen Sammlungen sind besonders erwähnenswert: das Handschriftenarchiv des Ungarischen Nationaltheaters, die Bestände des aufgelassenen Parlamentsmuseums, die Archive mehrerer verstaatlichter Verlagsfirmen, die besonders an mittelalterlichen Handschriften reiche Sammlung des Historikers Iván Nagy (Balassagyarmat), sowie die Bestände der früheren Festetics-schen Bibliothek zu Keszthely. Die Erwerbung einer Reihe von schriftlichen Nachlässen namhafter Schriftsteller und Gelehrter aus jüngerer und jüngster Zeit brachte vor allem eine bedeutende Bereicherung unserer Brief- und Autographensammlung mit sich.

Unter den Neuerwerbungen finden sich 73 mittelalterliche Handschriften: 64 lateinische, 4 ungarische, 3 deutsche, eine italienische und eine griechische. Drei davon stammen, in ihren ältesten Teilen, aus dem XI. Jahrhundert, einige gehen auf das XII. und XIII. Jahrhundert zurück, die Mehrzahl jedoch ist im XIV—XV. Jahrhundert und im ersten Viertel des XVI. Jahrhunderts entstanden.

Der Artikel bringt zur Orientierung, vor der erst in späterer Zeit durchführbaren Publikation eines ausführlichen Katalogs der Neuerwerbungen, eine knappe Übersicht über das mittelalterliche Handschriftenmaterial. Die Zusammenstellung erfolgte nach dem Inhalt, bzw. den Verfassern der handschriftlichen Werke (für die Reihenfolge war die Anzahl der Handschriften innerhalb der einzelnen Kategorien mitbestimmend): 1. Bibelhandschriften und Bibelkommentare; 2. liturgische Handschriften; 3. Predigtliteratur; 4. theologische Werke; 5. klassische Autoren; 6. Werke aus der Zeit des Humanismus; 7. grammatische Schriften; 8. Handschriften 8. historischen, 9. juristischen, 10. medizinischen und 11. musikgeschichtlichen Inhalts; 12. Handschriften in ungarischer Sprache (Sprachdenkmäler); 13. volkstümliche Schriften (je eine deutsche und italienische Handschrift).

Von den einzelnen Handschriften verdienen hier folgende besonders hervorgehoben zu werden:

Aus Gruppe 1 ein bisher irrtümlich dem *Cyrellus Alexandrinus* zugeschriebener, von *Honorius Augustodunensis* stammender Kommentar zum Hohenlied (Clmae 491), eine Handschrift, die laut einer Eintragung vom J. 1631 aus der königlichen Bibliothek zu Buda (Ofen) herrühren soll.

In Gruppe 2 ist das bedeutendste Stück ein Antiphonar mit elf prächtigen Miniaturen des Sieneser Malers *Giovanni di Paolo*, aus den 30-er Jahren des XV. Jahrhunderts (Clmae 462).

Gruppe 3 weist ein nicht vollständig erhaltenes Homiliar aus dem XI. Jahrhundert auf, das im XIII. und XIV. Jahrhundert von verschiedenen Händen ergänzt wurde (Clmae 481). In derselben Gruppe figuriert ein Sammelband mit Homilien des *Caesarius Arelatensis* der u. a. auch die vom Beginn des XI. Jahrhunderts bis ins XV. Jahrhundert hinein geführte Nekrologie des ehemaligen Benediktinerklosters Wagenhausen (bei Schaffhausen) enthält (Clmae 514). Eine Abschrift von Predigten Johannes *Herolts* und ein angefügter Physiologus, vom Ende des XV. Jahrhunderts (Clmae 506), ist wegen einiger Glossen in ungarischer und kroatischer Sprache bemerkenswert.

Von den Manuskripten weltlichen Inhalts verdient eine kleine rhetorisch-grammatische Abhandlung, deren Verfasser noch nicht bestimmt werden konnte, in einer Abschrift des XI., spätestens XII. Jahrhunderts, Beachtung (Clmae 490, Gruppe 7), sowie die Protokolle zweier öffentlicher Notare, *Dominicus Ceti* und *Antonius Sburlati* aus Norditalien, geführt am Ende des XV. und zu Beginn des XVI. Jahrhunderts.

Einen besonderen Wert besitzen für uns die Handschriften in ungarischer Sprache (Gruppe 12): drei Kodizes, die zu den bedeutendsten Sprachdenkmälern des ungarischen Mittelalters gehören, sowie das Fragment eines bisher unbekanntes kleinen Tanzliedes vom Anfang des XVI. Jahrhunderts.

Die Handschriften in deutscher Sprache sind: eine Abschrift aus dem XV. Jahrhundert des von Herzog *Leorold II.* den Bürgern von Wienerneustadt verliehenen Privilegs (Cod. germ. 55, Gruppe 9), ein Arzneibuch (Übersetzung des Antidotars von *Nicolaus Alexandrinus*, Cod. germ. 59, Gruppe 10), sowie ein Erbauungsbüchlein süddeutscher Herkunft (Cod. germ. 60, Gruppe 13).

Wenn auch die meisten der neuerworbenen mittelalterlichen Handschriften inhaltlich nichts oder nur wenig Neues bieten, findet sich immerhin kaum eine unter ihnen, die hinsichtlich der Entstehungszeit, der Provenienz oder der Ausführung für die Buch- oder Bibliotheksgeschichte nicht eine gewisse Bedeutung hätte. Die Verf. war bemüht, so weit es der enge Rahmen gestattete, fallweise auch auf diese Momente hinzuweisen.